

UMĚLECKÁ KRITIKA VĚC VEŘEJNÁ?

22.9.2017 od 9:30–16:00

Centrum současného umění DOX, Poupětova 1, Praha 7

Zpráva o průběhu a výstupech mezinárodní konference na téma umělecké kritiky

Mezinárodní konferenci, která se uskutečnila 22. září 2017 v Centru současného umění DOX, uspořádal Institut umění – Divadelní ústav ve spolupráci s Arts Council Norway. Akci iniciovalo Ministerstvo kultury ČR a byla podpořena z Norských fondů. Konference se účastnili pozvaní odborníci, kteří byli vybráni s ohledem na rovnovážné zastoupení uměleckých oborů (divadlo, film, hudba, literatura, tanec, výtvarné umění), rolí (kritici, umělci, vědci) i typů médií (TV a rozhlas, odborné časopisy, deníky, internetové platformy). Čtyř diskusních stolů, z nichž dva byly vedeny v češtině a dva v angličtině, se celkem účastnilo 42 expertů a umělců. O mezinárodní charakter akce se zasloužilo devět odborníků z Norska, Islandu, Maďarska, Polska a Slovinska.

Konferenci zahájila náměstkyně ministra kultury paní Kateřina Kalistová a úvodního slova se ujal Petr Fischer, šéfredaktor stanice ČRo Vltava. Následoval obsáhlejší příspěvek paní Karly Hofmanové, která v říjnu 2016 organizovala první konferenci na téma divadelní a hudební kritiky v Brně. Paní Hofmanová hovořila o obecných tématech, o podstatě a smyslu umělecké kritiky (jak to vidí umělec, co jsou umělecká díla, kdo je kritik, o ubývajícím prostoru v denících, o stavu odborných časopisů a dotkla se i možností a úskalí spojených s kritikou na internetu). Hovořila o kritice jako nástroji managementu (o jejím využití kulturními organizacemi a o nezávislosti kritiků) a marketingu (zmněla absurdnost zákona o příspěvkových organizacích, které nesmí poskytovat dary, a tudíž ani volné vstupenky domácím a zahraničním novinářům; většina městských divadel a jiných kulturních subjektů jsou přitom příspěvkovými organizacemi). V závěru deklarovala neexistenci strategické podpory umělecké kritiky v ČR a potenciál řešení „zezdola“ prostřednictvím společné platformy pro sjednocování a prosazování zájmů.

Situaci v Norsku nastínil Sindre Hovdenakk, viceprezident norské Asociace kritiků. Situace v médiích se v Norsku v posledních letech dramaticky změnila, tištěné deníky zaznamenaly s přechodem na digitální platformy až 80% pokles tištěného nákladu, což se odrazilo v poklesu prostoru a práce pro nezávislé kritiky, kteří pro deníky vesměs píšou. Nicméně v poslední době se situace stabilizuje a hlavní deníky uchovávají standardní prostor i kvalitu pro uměleckou kritiku. To je možné zřejmě hlavně díky tomu, že v Norsku existuje státní finanční podpora hlavních deníků s celostátním dosahem, a to ve výši cca 40 mil. € ročně. Odborné časopisy též vykazují stabilitu. Státní podpora umělecké kritiky se zvyšuje. Kritici v Norsku mohou dnes čerpat z 10 programů pracovních grantů/stipendií (před několika lety to byl pouze jeden program), což v číslech znamená cca 25 tis. € ročně. Soukromá nadace na podporu kultury vyčleňuje pro kritiky dalších 20 tis. €. Asociace kritiků jako reakci na nástup digitálních platform, nedávno založila webovou platformu, kam všichni členové mohou vkládat své příspěvky. Projekt se nyní jeví jako

částečně úspěšný a v současné době se diskutuje o jeho další podobě. Problémem jsou autorská práva, definování cílových skupin a zajištění vyváženosti obsahu. S. Hovdenakk přes vcelku pozitivní pohled na situaci v Norsku upozornil na skutečnost, že nezávislá kritika v podstatě již neexistuje, protože je závislá na externích finančních zdrojích. Rovněž upozornil na přístup některých politiků, především pak současné ministryně kultury, která považuje kritiku za přežitek, protože o tom, co stojí za to, by mělo, podle jejího názoru, rozhodovat publikum.

Alarmující situaci v Maďarsku na závěr úvodního přednáškového bloku popsala Natália Kovács, doktorandka divadelní kritiky v Budapešti. Maďarský příběh byl organizátory vybrán záměrně, aby upozornil na to, že některé státy (mezi nimiž jsou i členové EU) neřeší razantní proměnu podstaty umělecké kritiky danou aktuální společenskou revolucí, ale mají problém se samým základem kritiky – svobodou projevu. Být kritický znamená dnes v Maďarsku stát se nepřítelem státu (národa, maďarských, křesťanských hodnot). Jako příklad byl uveden dosazený ředitel národního divadla Attila Vidnyánszky, který se rozhodl „ukončit teror kritiky“ a kritikům dokonce zabraňuje vstup do divadla. Dalším příkladem, který Natália ve své prezentaci uvedla, byl nový šéf Divadelní akademie, který rovněž založil alternativní asociaci divadelních kritiků a nový kritický časopis *Szcenárium*, který sice nikdo nekupuje, ale dostává od státu jednou tak velkou podporu jako zavedený a respektovaný časopis *Szinház*. Posledním příkladem je veřejné označení Arpáda Schillinga, divadelního režiséra a ředitele divadla Krétakor, za „národní bezpečnostní riziko“, protože v jeho divadle se v poslední době již jen nehrálo, ale hlavně se diskutovalo a aktivizovalo.

Po úvodu následovaly diskuse ve čtyřech skupinách po cca 10 expertech. Pro diskusi byl připraven poměrně rozsáhlý podklad, který shrnoval známé a stereotypní názory na současný stav umělecké kritiky. Toto resumé bylo pro diskutující jakýmsi prahem, odrazovým můstkem pro konstruktivní pojetí debaty tak, aby obsáhla alespoň náznaky možných budoucích řešení. V závěrečném panelu se pokusili moderátoři diskusních stolů shrnout nejdůležitější názory, podněty a možná východiska ke zlepšení podmínek fungování umělecké kritiky. Diskuse u kulatých stolů tak mohla dospět k otázce strategické podpory, o níž mohou účastníci nadále uvažovat v rámci svých asociací či na půdě relevantních subjektů a při dalších setkáních.

Moderátorka Jana Návrátová, vedoucí Taneční sekce IDU a taneční kritička, rozdělila výstupy svého „českého“ stolu do dvou skupin: sdílení praxe aneb „české láteření“ a návrhy řešení „aneb norské sny“. Do první skupiny zařadila slabé stránky současné kritiky/kritiků: špatnou kvalitu psaní, nedostatečný přehled v mezinárodním oborovém přesahu, nízké povědomí o vývoji jiných oborů, nedůvěru k novým technologiím a novým nástrojům komunikace (vlogy apod.) a neschopnost je obsadit adekvátním a stále intelektuálně závažným obsahem. Dále bylo poukázáno na takřka nulovou mezioborovou spolupráci, malou prestiž a nedostatečnou společenskou vizibilitu, nízké honoráře, prekarizaci (dělat dnes kritiku jako povolání je nemožné). V otázce vzdělávání se účastníci shodli na nedostatečné přípravě autorů s takovým dopadem, že se absolventi škol nedokážou k dílu vymezit, neumějí formulovat, jsou přecitlivělí na redakční zásahy, které zaměňují za cenzuru.

Na závěr „láteření“ pak bylo konstatováno, že význam kritiky je srovnatelný s významem umělce, čemuž však neodpovídá výše podpory na oblast tvorby a na oblast kritiky.

V rámci „norských snů“ se pak účastníci shodli na potřebě podpory mobility kritiků a zajištění jejich účasti na festivalech, podpoře neformálního vzdělávání a mentoringu, podpoře technologické gramotnosti (ve smyslu nové

nástroje = nové příležitosti), podpoře mezioborové spolupráce v rámci kritické obce a nastavení režimu víceleté podpory časopisů ze strany MK. Tento stůl formuloval všeobecně prospěšný princip „kritiky výběrem“, a podobně jako v Norsku jej předložil v podobě internetové platformy, na které by byly publikovány důležité recenze společně s recenzemi z dalších oborů (zdravotnictví, obchod, kosmetika) s tím, že by zde nefigurovala reklama. Dále navrhl zavedení podporovaného veřejnoprávního tištěného média (printová paralela s televizí a rozhlasem). Výstupem diskuze je i motto: „Atomizaci společnosti překonat poučenou popularizací“.

Druhý „český stůl“ moderovala Martina Pecková Černá, vedoucí Oddělení mezinárodní spolupráce IDU a teatroložka. Účastníkům svého stolu v úvodu položila otázku „Co nejvíce trápí uměleckou kritiku: absence teoretických východisek, ekonomicko-spoločenská situace v médiích nebo stav umění a jeho vnímání společností?“ Diskutující jako hlavní problém definovali problém poptávky a ekonomické situace (malý prostor pro kritiku v médiích), příliš mnoho periodik, roztržitost, nepřehlednost a uzavřenost médií. Dále upozornili na situaci v akademickém prostředí, kde kritika není uznávána v hodnocení vědeckých výstupů, prekarizaci práce, nevyjasněnost role a práce veřejnoprávních médií (mají být hájemstvím umělecké kritiky, mají zajišťovat objektivitu, spolupracovat s externisty, ale zároveň poskytovat zázemí). Nová média „nahlodávají“ autoritu kritiků. Ti se musí otevřít kritice vlastního psaní, najít si osobní styl a udržet si vlastní integritu.

Dále se účastníci věnovali specifikům vztahu kritiky ke čtenáři a umělci. Konstatovali, že v ČR neexistují průzkumy čtenářů zaměřené na jejich preference. Bylo upozorněno na problém klientelistických vazeb a „malého rybníčku“. Funkcí kritika je kultivovat diskusi, zachovat rovnováhu systému, kritika musí dokázat srovnávat, není to bodování, ale argumentace. Díky účasti zástupkyně Ministerstva kultury ČR se rozpoutala rovněž debata na téma kompetence umělecké kritiky k výkonné moci. Konkrétně se jedná o to, že kritici jsou mnohdy hodnotiteli grantových komisí pro podporu umění a jejich rozhodnutí je mnohdy nerespektováno, což nepříspěvá k jejich prestiži.

Jako možné návrhy opatření účastníci uvedli podporu uměleckých časopisů ze strany ministerstva kultury (zachovat podporu dle oborů a dořešit podporu všeoborových časopisů), nutnost lepšího fungování a komunikace stávajících oborových organizací (podle jejich názoru není zastřešující organizace pro všechny obory na národní úrovni třeba), podporu monitoringu dění v umění prostřednictvím mobility kritiků na národní úrovni (jako příklad byl uveden slovenský Divadelní ústav). Dále byla zmíněna potřeba komunikace s mezinárodním prostředím, podpora profesního růstu, překlady zahraničních prací, komunikace napříč obory (např. názor divadelního kritika na výtvarné dílo apod.). Doporučili i podporu výzkumu situace umělecké kritiky v ČR a etablování umělecké kritiky jako vědeckého výstupu a hledání opatření proti zneužití renomé kritika (vytrháváním autorských textů z kontextu pro účely PR).

Moderátor Przemysław Witkowski z Asociace Krytyka Polityczna shrnul diskusi, kterou vedl v anglickém jazyce následovně: „V době permanentní krize Evropské unie, potřebujeme kritiku více, než kdy jindy. Na druhé straně peníze věnované státem na kulturu se snižují a současně směřují spíše na okázalé akce než na kontinuální, základní aktivity. Kritici jsou stále více vytlačováni z hlavních médií a ukládáni do zlatých klecí časopisů,

sofistikovaného jazyka a akademického prostředí. Diskutovali jsme způsoby zlepšení a zpříjemnění situace jak pro Evropu, tak pro uměleckou kritiku samotnou. Hlavním problémem jsou podle téměř všech účastníků peníze. Bylo kritizováno malé množství peněz, tak i způsob jejich rozdělování napříč obory i prostředím. Malé množství finanční podpory a její distribuce nutí umělce, kurátory a kritiky soupeřit mezi sebou bez dlouhodobější perspektivy. Dále bylo poukázáno na to, že kritici často žijí ve společenské bublině a ozvěně sofistikovaných termínů a filozofických konotací bez snahy předat svou práci širší veřejnosti. Kritici také nedostatečně využívají k šíření svého přístupu k uměleckým dílům nová média. Někteří účastníci, a nejen ti z Východní Evropy, zmínili problémy s politickou mocí a politickými vlivy na jejich práci, které vedou k cenzuře a autocenzuře. To, co by mohlo situaci zlepšit, je přizpůsobit jazyk současným schopnostem čtenářů, používat více nová média jako podcasty, blogy, facebook, instagram, twitter, vlogy; spolupracovat mezinárodně, mezinárodně řešit společné problémy a sebe-organizovat se.“

Druhý „anglický stůl“ vedl Sindre Hovdenakk, který shrnul odpovědi na předem dané otázky. Na první otázku, zda umělci, publikum a veřejnost potřebují kritiku, se účastníci shodli na tom, že ano, ale že je nutné opustit daná klišé běžné kritiky i stereotypy akademického prostředí, k čemuž může napomoci teoretický základ a rovněž veřejná diskuse o umění. Je nutné mít na mysli, pro koho kritici píší a umět své čtenáře překvapit něčím novým. Kritika hraje významnou roli prostředníka mezi umělci a publikem. Umělci potřebují kritiku k zviditelnění svých děl, i negativní kritika totiž upozorňuje na umění a napomáhá jeho dopadu. Byla diskutována otázka „co to je profesionální kritika“ a bylo konstatováno, že je těžké najít kritéria, že je to spíše o reputaci kritika a jak blízko je oboru/průmyslu. V této souvislosti se nabídl i domněnka, že kritici stále žijí v minulosti, kdy umělecké dílo bylo hodnotou a ne součástí trhu. V rámci tématu „Jaké jsou charakteristiky různých typů médií?“ padly komentáře, že média rozhodují jakým způsobem kritik píše, ale otázkou je, zda by se měl kritik přizpůsobit. Kritik by měl zůstat kritický a čestný, ale též zvážit kontext a položit si otázku, jak analytický přístup působí na dané čtenáře. Naopak je v pořádku psát zároveň pro publikum i pro umělce.

Jak nové technologie ovlivňují uměleckou kritiku? Zda sociální média nahrazují ta tradiční. Děje se to velmi rychle, snadno se publikuje a snadno se zapomíná. Na druhé straně je prestižní mít mnoho fanoušků na Facebooku. Internet se hodí i pro dlouhé texty, nejen pro ty krátké. Dopad kritiky na internetu může být významný, ale pokud příliš věříte internetu můžete se dočkat efektu ozvěny.

V rámci tématu strategické podpory byla zdůrazněna potřeba grantů pro kritiky a síťování – vytvoření společné platformy pro prosazování společných zájmů. U stolu byli dva zástupci nedávno vzniklé české Asociace spisovatelů, kteří se zmínili o tom, že při zakládání asociace byla tato otázka diskutována, ale že nebyla odsouhlasena, protože mnozí se domnívají, že je nutné zachovat odstup umělců a kritiků. Dalšími účastníky bylo zdůrazněno, že síť napříč obory by byla vhodná, ale že je nutné, aby existovala potřeba mezi samotnými kritiky.

Celkově byla akce účastníky hodnocena vesměs pozitivně. Někteří se podělili o své postřehy bezprostředně po akci či v rámci zpětné vazby, o kterou je organizátoři požádali.

Mnoho účastníků vysoce hodnotilo už jen možnost se setkat a diskutovat. I přítomní umělci hodnotili akci velmi pozitivně a uvítali by možnost dalších „konfrontací“ s kritikou. Mnozí účastníci kladně hodnotili i podkladový materiál s otázkami a nejčastějšími odpověďmi jako motivující pro další tříbení názorů. V názoru na propojení oborů nebyla jednoznačná shoda, někteří poukázali na odlišnosti, které by bylo vhodné diskutovat odděleně, nicméně výrazně

převážily kladné reakce na příležitost diskuse napříč obory („Nejzajímavější byla zcela jistě možnost konfrontovat svoje oborové zkušenosti se zástupci jiných oborů“). Někteří ocenili i mezinárodní charakter akce a možnost diskutovat s experty ze zahraničí. Mnozí poukázali na příliš velký záběr témat a nutnost formulace konkrétnějších otázek či témat pro příště i potřebu většího prostoru pro diskusi.

Protože impuls na uspořádání akce vzešel z Ministerstva kultury ČR, odboru, který má na starosti Norské fondy, jejichž nový program se nyní připravuje, považujeme za důležité na závěr shrnout nedůležitější podněty pro strategickou podporu umělecké kritiky. Otázka strategické podpory se však netýkala jen norských grantů, ale rovněž našich domácích zdrojů.

- podpora kritiky a kritiků (navýšení stávajících veřejných finančních prostředků)
- podpora uměleckých časopisů
- podpora mobility kritiků s cílem zajištění jejich účasti na uměleckých akcích (festivalech, veletrzích, představeních, výstavách apod.) v rámci ČR i v zahraničí
- podpora neformálního vzdělávání a mentoringu, včetně kompetencí v oblasti nových technologií a sociálních médií
- podpora mezinárodní spolupráce
- podpora překladů zahraničních prací
- podpora síťování; oborových i víceoborových platforem
- podpora mezioborové spolupráce/kritiky
- podpora výzkumu situace umělecké kritiky v ČR a etablování umělecké kritiky jako vědeckého výstupu
- podpora opatření proti zneužití renomé kritika (vytrháváním autorských textů z kontextu pro účely PR).
- podpora poučené popularizace
- zavedení společné internetové platformy „kritika výběrem“ napříč uměleckými i dalšími obory
- podpora veřejnoprávního tištěného média

Za IDU zpracovala: Eva Žáková